

Бабаніна Вікторія Вікторівна –
ад'юнкт кафедри кримінального
права КНУВС

ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Розкрито ознаки об'єкта злочину, передбаченого ст. 135 Кримінального кодексу України, а також проблемні питання щодо визначення його змісту в науці кримінального права.

Раскрыты признаки объекта преступления, предусмотренного ст. 135 Уголовного кодекса Украины, а также проблемные вопросы относительно определения его содержания в науке уголовного права.

This article is about the features of the object of the crime, which is specified in the article 135 of the Criminal code of Ukraine and also about the problem questions concerning its substance definition in the science of the Criminal Law.

Ключові слова: об'єкт злочину; залишення в небезпеці; небезпечний для життя та здоров'я стан; безпорадний стан; запліднення шкоди.

З прийняттям Загальної декларації прав людини 1948 року та інших міжнародних нормативно-правових документів, що закріплюють основні права і свободи особи, все більшої актуальності набуває діяльність законодавчого органу України, який має привести національне законодавство у відповідність із вказаними міжнародними актами.

Дотримуючись принципу гуманізму, що вважається сьогодні одним з основоположних принципів побудови розвиненого суспільства, кожна цивілізована держава прагне виявляти максимальну увагу до тих громадян, які з різних причин позбавлені можливості піклуватися про себе самостійно.

Одним з першочергових завдань соціальної політики будь-якої країни є забезпечення життєво важливих потреб та інтересів осіб, які належать до категорії безпорадних. З метою реалізації цього завдання необхідна активна участь усіх членів суспільства. Не випадково принцип взаємодопомоги, що є основою існування людства, був закріплений у правилах людського співіснування як невід'ємна норма поведінки людей вже з моменту появи найперших суспільних утворень.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 4]. Сьогодні це завдання реалізується через систему відносин, в яких як на державу, так і на громадян цілком справедливо покладаються певні обов'язки щодо надання допомоги людям, які опинилися в небезпечному для життя стані й не здатні вжити заходів щодо самозбереження, а також встановлюється відповідальність за їх невиконання. Кримінальним кодексом України передбачена охоронна функція щодо цього принципу. Стаття 135 КК України встановлює кримінальну відповідальність за завідоме залишення в небезпеці особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів щодо самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан [2, с. 49].

Протягом тривалого часу цей склад злочину досліджували різні вчені, такі як П. Андрушко, І. Горелік, О. Горелік, Т. Кірпи́ченко, В. Малінін, П. Орлов, О. Тимчук, М. Хавронюк, Н. Ярмиш та ін. Але й сьогодні залишається низка невирішених питань стосовно тлумачення змісту ознак цього злочину, це стосується також й об'єкта залишення в небезпеці.

Тому метою даної статті є аналіз ознак об'єкта злочину, передбаченого ст. 135 КК України.

Нині ст. 135 КК України застосовують також у контексті захисту прав хворих дітей (у тому числі на ВІЛ/СНІД). Так, ця стаття може бути застосована до батьків чи опікунів, які не дбають про здоров'я малолітніх дітей, не направляють на лікування або самостійно не лікують вдома тощо. Адже сьогодні в Україні існує багато випадків, коли батьки з різних причин (зазвичай з релігійних міркувань) відмовляються від лікування хворої дитини. Зрозуміло, що в таких випадках батьки наражають на загрозу життя дитини.

Залишення в небезпеці належить до злочинів, що становлять небезпеку для життя та здоров'я людини, оскільки вона не спрямована на заподіяння шкоди життю і здоров'ю особи, а створює для них загрозу.

Так, при дослідженні ознак об'єкта вказаної кримінально-правової заборони необхідно детальніше розглянути родовий та безпосередній об'єкти. Родовим об'єктом залишення в небезпеці є життя та здоров'я особи. Стосовно безпосереднього об'єкта існують деякі суперечності. Так, Ш.С. Рашковська [3, с. 46] та Г.І. Баймурзін [4, с. 205] вважали, що безпосереднім об'єктом залишення в небезпеці є життя і здоров'я особи, А.А. Піонтковський [5, с. 140], В.Д. Меньшагін та З.А. Вишинська [6, с. 319] – життя та здоров'я особи, яка перебуває в безпорадному стані.

На думку П.І. Орлова, цей вид злочину передбачає основний та додатковий безпосередній об'єкти. Він вважає, що основним безпосереднім об'єктом залишення в небезпеці є суспільні відносини взаємодопомоги, які існують у відповідності з об'єктивною необхідністю забезпечити життя безпорадної особи. Він стверджував, що саме на ці суспільні відносини посягає даний вид злочину. А в цьому виді злочинної бездіяльності, якщо він спричинив наслідки, небезпечні для життя та здоров'я, виокремлює поряд з основним безпосереднім об'єктом ще й додатковий, яким є життя та здоров'я особи, обґрунтовуючи це тим, що настання даних наслідків є кваліфікуючою ознакою, та вказує на підвищену суспільну небезпеку вказаного злочинного діяння [7, с. 17–18].

Крім П.І. Орлова, деякі юристи пропонували розглядати "безпеку особи" як безпосередній об'єкт залишення в небезпеці. Так, Н.Ф. Кузнецова, критикуючи авторів, які відносять залишення в небезпеці до посягань на життя і здоров'я, зазначає, що таке розуміння залишення в небезпеці "... призводить до спотворення дійсного змісту складу залишення в небезпеці і, насамперед, об'єкта цього злочину. Насправді об'єктом залишення в небезпеці є не життя і здоров'я особи, що дійсно перебувають поза складом злочину, а безпека особи" [8, с. 56, 82]. А.С. Горелік також вважає, що об'єктом цього злочину "... є безпека існування особи" [9, с. 6–7]. На нашу думку, ці визначення, вказуючи на одну з найважливіших ознак безпосереднього об'єкта, надмірно розширюють його межі, не враховують, що відносини, які забезпечують безпеку особи як об'єкт цього злочину, є відносинами взаємодопомоги.

У суспільстві існує безліч відносин, що забезпечують безпеку особи як безпосередньо, так і у зв'язку з її діяльністю в різних сферах суспільного життя. Сукупність цих відносин відповідно до їх цільового призначення можна представити у вигляді певної системи, в якій відокремлені групи суспільних відносин, що виступають як елементи, утворюють таким чином її структуру. Саме тому поняття "безпека" є дуже широким.

Натомість І.І. Горелік, звертаючи увагу на те, що в статті КК, яка передбачає відповідальність за залишення в небезпеці, йдеться про "небезпечний для життя стан", доходить висновку, що безпосереднім об'єктом цього злочину є життя людини [10, с. 4]. Таку ж точку зору раніше висловлював М.М. Кисеніжський [11, с. 117–118]. Прихильники наведеної теорії іноді цю думку уточнюють, вказуючи, що таким об'єктом є "життя особи, якому загрожує серйозна небезпека" або "життя, якому загрожує реальна небезпека". З цією точкою зору можна погодитись, але лише враховуючи саме формулювання змісту диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України.

Так, при проведенні аналізу юридичні конструкції ч. 1 ст. 135 КК України та ч. 1 ст. 137 КК України можемо дійти висновку, що в першому випадку основним безпосереднім об'єктом є лише життя

особи, а в другому – життя та здоров'я. На нашу думку, стосовно об'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, у диспозиції цієї норми існує прогалина. У вищезазначеній нормі не вказано на ще один основний безпосередній об'єкт – здоров'я особи, як у ч. 1 ст. 137 КК України. Однак, можливо, законодавець свідомо визначив лише один основний безпосередній об'єкт, урахуовуючи ступінь суспільної небезпеки зазначеного діяння. Але ми вважаємо, що найбільш імовірним є перший варіант. Водночас ми не погоджуємося з точкою зору науковців, які вказують, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України, є життя та здоров'я, адже в самій конструкції вказаної статті об'єктом визнається лише життя, тому не слід ототожнювати родовий та безпосередній об'єкти досліджуваного злочину. Це ж стосується і ч. 2 та ч. 3 ст. 135 КК України. Однак, якщо брати до уваги наслідки, що передбачені ч. 3 цієї норми, і визначати стосовно них основний безпосередній об'єкт, то в цьому разі ним буде життя та здоров'я особи.

Отже, якщо визначати об'єкт злочину лише відповідно до самого поняття "об'єкт" (суспільні відносини, на які посягає злочинне діяння) і конструкції норми, то основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України, є лише життя особи, якщо тлумачити цю норму буквально.

Розглядаючи об'єкт вищезазначеного злочинного посягання, слід розкрити поняття "життя" та "здоров'я". Розглянемо спочатку поняття "життя". Закон охороняє від злочинних посягань не життя людини саме по собі як поняття біологічне, повністю підпорядковане закономірностям природи, а життя людини як необхідну передумову виникнення існування і розвитку суспільних відносин. Життя людини в цій якості набуває значення явища соціального.

Питання про початок життя людини є одвічно спірним. Однак за останній час кількість прихильників на користь його однозначного вирішення помітно збільшилась. Можливо, це пояснюється зниженням інтересу до цього питання у юридичній літературі. Визначення початкового моменту життя має надзвичайно важливе значення для розмежування різних складів злочинів та вирішення питання про правомірність (неправомірність) евтаназії. Початковим моментом життя людини як об'єкта злочинного посягання слід вважати її народження. Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України "Про охорону дитинства" від 26 квітня 2001 р. посягання на плід, який уже відокремився від черева матері внаслідок пологового процесу (незалежно від його життєдіяльності) вважається посяганням на життя і спричинює настання кримінальної відповідальності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 135 КК України мати посягає на життя та здоров'я стосовно новонародженої дитини шляхом злочинної бездіяльності, порушуючи таким чином право новонародженої дитини на життя та здоров'я, що охороняється як державою, так і законами й іншими нормативно-правовими документами.

Кінцевим моментом життя вважається біологічна смерть, тобто момент, коли внаслідок припинення роботи серця відбулися незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи. Від біологічної смерті відрізняють клінічну, коли, незважаючи на припинення дихання і серцебиття, протягом дуже короткого часу життя в організмі не припиняється і його життєздатні функції можуть бути відновлені.

Отже, посягання на життя можливе лише від моменту народження і до моменту біологічної смерті.

Здоров'я звичайно прийнято визначати як нормальне функціонування тканин й органів тіла людини. Закон рівною мірою охороняє здоров'я будь-якої людини незалежно від того, яким би не було це здоров'я фактично (здоров'я бездоганно здорової людини, здоров'я хворого, божевільного, людини, яка перебуває в безнадійному стані внаслідок травм, хвороби тощо), а також незалежно від її моральних якостей, віку (немовляти, особи літнього віку), службового становища тощо [12, с. 361].

Ураховуючи, що законодавець у ст. 135 КК України визначив як безпосередній об'єкт лише життя особи, то це означає, що єдиним можливим наслідком є її смерть. Однак у ч. 3 ст. 135 КК України передбачено як наслідок не лише смерть особи, а й інші тяжкі наслідки. Стосовно тяжких наслідків існують різні доктринальні тлумачення. Так, наприклад, М.І. Бажанов та В.В. Стошис вважають, що під іншими тяжкими наслідками слід розуміти тяжке тілесне ушкодження, важку хворобу тощо [13, с. 70]. Водночас вчений В.І. Касинюк стверджує, що до інших тяжких наслідків належать тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження [12, с. 393]. Тобто, з огляду на вищезазначене, виникає питання, чи може в даному випадку охоронятися лише життя особи, якщо в диспозиції ч. 3 ст. 135 КК України зазначено й інші тяжкі наслідки? Також у цьому разі необхідно зважати й на положення ч. 1 зазначеної статті, де вказано на завідоме залишення в небезпеці особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Тобто, у цьому разі, винна особа розуміє, що залишає іншу особу в небезпечному для життя стані. Однак, зважаючи на те, що ч. 3 ст. 135 КК України передбачає не лише настання смерті, а й інших тяжких наслідків, тобто може бути спричинена шкода не лише життю, а й здоров'ю, слід у диспозиції ч. 1 даної статті вказати на небезпечний не лише для життя, а й здоров'я стан, що автоматично передбачатиме такий же стан для частин 2, 3 ст. 135 КК України, оскільки зазначені диспозиції є бланкетними.

Отже, головними завданнями дослідження є такі: обґрунтування актуальності й важливості для кримінально-правової науки розгляду питань об'єкта злочину, передбаченого ст. 135 КК України, та його значення для правозастосовної діяльності; з'ясування місця об'єкта цього злочину при залишенні в небезпеці в системі ознак складу злочину, а також особливостей встановлення його у процесі кваліфікації злочинів.

Дослідивши та проаналізувавши наявні точки зору, концепції і теорії щодо визначення об'єкта залишення в небезпеці, можна дійти висновку, що при визначенні безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 135 КК України, законодавець допустив прогалину, яка полягає в тому, що в диспозиції вказаної статті ним визнається лише життя особи, хоча ще одним об'єктом має бути здоров'я безпородної особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Тому диспозиція цієї норми повинна вказувати на небезпечний стан не лише для життя, а й для здоров'я особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : за станом на 1 груд. 2006 р. / із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08 груд. 2004 р. – К. : Велес, 2006. – 48 с.
2. Кримінальний кодекс України : Наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – Х. : ТОВ "Одісей", 2007.
3. Рашковская Ш. С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности / Рашковская Ш. С. – М. : ВЮЗИ, 1959. – 126 с.
4. Баймурзин Г. И. Некоторые вопросы ответственности за преступления, ставящие в опасность жизнь и здоровье. – Юридические науки / Г. И. Баймурзин. – Алма-Ата, 1976. – Вып. 6. – 321 с.
5. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права / Пионтковский А. А. – М. : Наука, 1971. – Т. 5. – 678 с.
6. Меньшагин В. Д. Советское уголовное право / В. Д. Меньшагин, З. А. Вышинская. – М., 1950. – 345 с.
7. Орлов П. И. Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии : [учеб. пособие]. – Х. : Юрид. ин-т, 1982. – 91 с.
8. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий / Кузнецова Н. Ф. – М. : Госюриздат, 1958. – 218 с.
9. Горелик А. С. Уголовная ответственность за оставление в опасности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / Горелик А. С. – Л., 1964.
10. Кисенижский М. М. Некоторые вопросы формулировки составов против личности в уголовном законодательстве : ученые зап. Томск. ун-та. – Томск, 1957. – Вып. 33. – 154 с.
11. Горелик И. И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву / И. И. Горелик. – Государственное издательство юридической литературы. – М., 1960. – 72 с.
12. Кримінальний кодекс України : Наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – Х. : ТОВ "Одісей", 2007. – 1184 с.
13. Кримінальне право України : Особлива частина [підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти] / [М. І. Бажанов, В. Я. Тація, В. В. Сташис та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2001. – 496 с.